

Coordonate

Izbește, la Eugen Relgis (Eisig Sigler, Iași, 2 martie 1895 – Montevideo, 22 martie 1987), cât de repede se scutură de timiditățile provincialului, ca să intre pe un circuit internațional. Fostul elev al liceului din Piatra Neamț, înfăptuitor de publicații efemere la Iași, apoi la București, angajează fără inhibiții dialoguri cu notorii personalități de talie internațională. Nici nu se instalase bine pe scena bucureșteană, marcată de ravagiile abia încheiatului prim război mondial, și tânărul literat, contaminat de efervescenta căutare a sincronizării cu revendicările intelectualilor de pretutindeni, dovedea aptitudinile de a se plasa pe un loc distinct în arena europeană. Fermitatea corespondentului din România, tonul epistolelor animate de preocuparea de a defini și proba trăinicia ideilor pacifiste, inspiră încredere destinatarilor și îi convinge că le-a ieșit în cale un partener demn de întregul lor credit. Schimbul de scrisori, întreținut perseverent ani și ani, mijlocește întâlniri directe și anticipează prietenii statornice, cu Henri Barbusse, cu Romain Rolland, Stefan Zweig, Upton Sinclair. Susținerea acestora îi alimentează aspirația de a lărgi cercul contactelor personale. Inițiază anchete internaționale, se adresează unor somități din toate domeniile vieții spirituale iar răspunsurile vin în tumult de la Heinrich Mann, de la Albert Einstein, de la Auguste Forel, de la Paul Reclus, unul dintre promotorii Ligii pentru Apărarea Drepturilor Omului, născută în vâltoarea confruntării pe parcursul derulării afacerii Dreyfus. Mulți analiști consideră că a fost atunci momentul separării apelor pentru intelectuali, determinați a-și defini profilul moral prin opțiuni de partea stângă ori dreapta baricadei ideologice. În acel context s-au și produs clarificări asupra statutului social al intelectualului, ca profesionist capabil să se afirme și să transmită masei cetățenești amorse un țel, o orientare.

Efortul acesta de limpezire a pozițiilor a avut ecouri consistente și pe meleagurile noastre. E suficient să amintim dezbaterile stimulate de profesorul Rădulescu-Motru în paginile „Noii Reviste Române”, la început de secol XX, continuate în cuprinsul „Ideii Europene” postbelice, folosindu-se tehnici ferite de rutina jurnalistică (anchete, interviuri, dialoguri în contradictoriu, la vedere), de natură să coaleză publicul în jurul diverselor cercuri antrenate în mișcarea ideilor, la remorca tradițiilor autohtone ori emancipate, sensibilizate prin impulsurile occidentalizării. Preopinienții purtau nume de o rezonanță tot mai autorizată: Tudor Vianu, Nae Ionescu, Lucian Blaga, Camil Petrescu, I. Brucăr, F. Aderca, Șerban Cioculescu, Paul Zarifopol, până la extinderea competiției, odată cu afirmarea generației Mircea Eliade, Mihail Sebastian, Petru Comarnescu, Cioran, Eugen Ionescu cu obsesiile lor universaliste. Deși

nu întrunea vizibilitatea înzestrăților formatori de opinie, Eugen Relgis își identifică la justa măsură stofa de autentic animator în plan cultural. Fără fumuri de întâietate, miza pe onestitatea caracterului său, care putea fi o garanție de lucru temeinic, supus reflecției critice echilibrată, prin împletirea rațiunii cu vibrația sensibilității. Incipientele lui tentative de afirmare în domeniul poeziei nu duc la rezultate prea convingătoare, dar e acceptat cu versuri la „Sburătorul” lui Lovinescu iar când scoate propria revistă, se poate lăuda cu colaborări primite de la corifeii lirismului, deschițători de direcții precum Argezi, Ion Barbu, Al. Philippide, Ion Vinea. Titlurile publicațiilor sale sintetizează în sine un program, o perspectivă: „Umanitatea” (1920), „Umanitarismul” (1928-1930). Procesul substanțial de metamorfoză lăuntrică poate fi urmărit în romanul „Petru Arbore”, cu certele sale infiltrații autobiografice. Este un elocvent „bildungsroman”, o raritate în literatură noastră, instructiv în ciuda retorismului de care e năpădit. Cuvântul de ordine al lui Eugen Relgis este *pacea*. E neliniștit de faptul că războiul abia încheiat nu pare să fi pus capăt vrajbei dintre națiuni. Pledează pentru o Europă nouă, capabilă să se regenereze, fără sacrificarea tradițiilor, într-un spirit de solidaritate spirituală. Arată, inițial, interes pentru grupul „Clarté”, dar se distanțează repede de dependențele, mai mult sau mai puțin vizibile, atât sub raport economic, financiar, cât și politic, guvernamental, minate deopotrivă de ipocrizie și cinism. Își caută argumente verificate în timp, cu evocarea umanitarismului biblic, de unde rezervele constante față de violența revoluțiilor sociale (inclusiv cea bolșevică). Cum era de așteptat, a stărnit mânia cercurilor de obediență totalitaristă, încât imediat după accesul nazismului la putere, ediția germană a anchetei internaționale realizate la București (*Căile păcii*) va fi destinată rugurilor atâtea în piețele publice. Inșă Relgis nu era intelectualul care să se lase intimidat. Jurnalismul lui proteic își lărgeste anvergura, chiar dincolo de marginitul continentului european, anticipând emigrarea de după 1947 în America latină. Ardoarea umanistă a scriitorului nu va scădea în cei 40 de ani de exil. O certă reîmprospătare a energiilor lui idealiste se va produce cu ocazia vizitei făcute în 1962 la Ierusalim. Pagini elaborate în această conjunctură vin să îmbogățească fabuloasa lui rețea epistolară, adăugând tonalități de manifest testamentar, cu nobila intenție de a aminti confrăților originari din România de legăturile indestructibile datorate culturii din țara natală. Înainte ca Elie Wiesel să primească Nobelul, Relgis a fost printre candidații la înalta distincție, tocmai pentru felul lui unic de a se devota trezării conștiințelor în vederea realizării unui front mondial al păcii. (G.S.)

Relgis în postura mentorului spiritual

În biblioteca mea, gata să mă dea afară din casă, posed o carte de netăgăduită valoare: ediția princeps a volumului *Slove de martiri*, publicată în 1945 de către Rabinul H. Guttman, părintele celor doi fii, Iancu și Iosif, asasinat de legionari în ianuarie 1941. Reamintesc faptul că lucrarea urma să apară încă din 1942, dar a fost interzisă de cenzura regimului antonescian, care se pretindea totuși, cel puțin în acel moment, ca fiind antilegionar. Cartea a apărut împreună cu o scrisoare ce cristaliza un dialog postum între Eugen Relgis și Iosif Guttman. Acum, când scriu aceste rânduri, în preajma lunii ianuarie 2009, atunci când vom comemora victimele pogromului legionar din București, nu pot să-mi reprim gândul la altul, mai recent, la *pogromul pietrelor tombale*, din octombrie 2008, de la cimitirul Giurgiului. Vă veți întreba, poate, ce legătură are această evocare cu Eugen Relgis. Ei bine, este vorba despre scrisoarea postumă, din care voi spicuiri mai multe rânduri, edificatoare pentru perioada tulbură de formare a unui tânăr evreu extrem de înzestrat intelectual, care a avut șansa să-l întâlnească pe scriitorul Eugen Relgis, „un solitar – o insulă în oceanul răscolit de forțe oarbe”. Scrisoarea

începe astfel: „Dragă Iosif, îți scriu această scrisoare post-mortem, cea dintâi pe care m-am învrednicit, păcătosul de mine, să ți-o adresez – în eternitate – cu toate că te-am cunoscut de opt sau nouă ani, pe acest pământ al tuturor pătimirilor omenești... Tu mi-ai lăsat zeci de scrisori, poate o sută, pe care le-am citit, între mii și mii...” (unde or fi aceste prețioase scrisori? Relgis avusese o corespondență bogată în întreaga lume, ce ar cuprinde mai multe volume n.n.). Iată alte câteva rânduri, de unde rezultă un portret și locul unde s-au cunoscut: „Nu are nici optsprezece ani. E din generația postbelică, în ultimul an de liceu. A intrat în bibliotecă, (*Biblioteca Cercului Libertatea*, pe care a condus-o din 1922 până în 1940, când a fost interzisă, iar cărțile ascunse într-un grajd, n.n.) mic, subțire, plâpând – atât de timid, atât de tăcut... Dintre atâția care vin să citească, adolescentul acesta alege cartea cea mai rară, autorul cel mai uitat, clasicul cel mai ocultat de amatori de nouătăți. El nu caută cartea «proaspătă», care să-l distreze ci «cartea care îl ajută să se cunoască și să se recunoască». Relgis nu e doar un observator atent ci și un veritabil «pescuitor de suflete».”

O dată, au purtat o discuție în mod peripatetic, plimbându-se prin cartierul evreiesc. Reproduc sumar discuția, sub forma unui dialog, ce rezultă din articolul lui Relgis: „*Mărturiile unui fecior de rabin*”, din volumul *Eseuri despre iudaism*, publicat în 1936:

- **Iosif Guttman.**: Cum se face că nu sunteți într-o organizație sau într-un cerc evreiesc?

- **Eugen Relgis.**: Eu nu sunt dintre cei care vor să-și formeze lumea lor lăuntrică cu ajutorul unor societăți cu programe și reguli consacrate... Dacă Dumnezeu mi-a dat aripi destul de bune ca să pot zbura unde vreau, nu mă voi face nici șerb, nici scutelnic; țin prea mult la libertatea mea...

- **I.G.**: Da, mă gândesc că aveți dreptate. Dar orice tânăr e în stare să-și strângă bogății în cuget, în suflet, fără ajutorul nimănui? Mulți, chiar marea majoritate a tinerilor, nu... zboară deloc!... Doar păstorul își cunoaște interesul... și sunt atâția păstori și atâtea formule magice terminate în *ism* – naționalism, comunism, fascism. Tinerii trăiesc în cotetele acestor convingeri... iar mâine, poimâine vor fi scoși la... luptă! De aceea frecventez doar un club, unde aș dori să țineti o serie de prelegeri despre cultura evreiască.

- **E.R.**: E foarte bine că vrei să începi cu una dintre cele mai vechi și mai însemnate culturi ale omenirii... Dar și această cultură are destule lacune. A trecut vremea lui „crede și nu cerceta”. Se impune azi mai mult simț critic. Unele apologii – deci să vorbim

fățis – ne repugnă. „Popor ales, Israel deasupra tuturor”. Desigur, în acele vremuri de primitivism, erau justificate unele apologii ce tindeau spre selecțiune și puritate. Azi, nu vrem, nu putem să concepem, de pildă, un Dumnezeu care se răzbuună atât de crunt, atât de necruțător pe sârmanii „vinovați”... un Dumnezeu care deșteaptă în sufletul sârmanului muritor tendințe spre păcat, pentru ca să-și arate apoi puterea, pedepsindu-l.

E drept că Biblia a dat oamenilor prima morală puternică. Ea a făcut să răsună în lume cuvântul de înfrățire și pace, de toleranță și armonie: primii patriarhi, regele David, înțeleptul Solomon, iluminății profeti. Dar să nu cădeți în exclusivism. Exclusivismul e o prăpastie... duce la fanatism... cultură iudaică, da, spun cultură, spiritualitate, religie sau dacă nu neapărat la această noțiune de „religie”, gândește-te la partea etică, la sensul ei superior, și nu la formele ei care uneori au devenit desuete.

- **I.G.**: Bine, bine, dar eu înainte de toate sunt evreu. Aparțin poporului evreu, cel mai vechi și cel mai însemnat popor căruia i se datorează în bună parte toate culturile din lume...

- **E.R.**: Exagerezi. Cultura budistă, de pildă, este cel puțin tot atât de veche și de însemnată prin universalismul ei.

- **I.G.**: Eu nu pot vorbi cu impasibilitatea cu care vorbești dumneata. Tinerii evrei trebuie mai întâi îndrumați în direcția iudaică, apoi să li se vorbească și de alte culturi...

- **E.R.**: Cazi în greșeala de a subordona noțiunea de om, noti-

unii de evreu. Dimpotrivă, spun fără teamă, în fața tuturor: sunt un om și apoi sunt evreu (s.n.). Din giganticul arbore filogenetic sunt un mic fruct, ivit pe rămurica unei crengi. Creanga e poporul evreu; la rândul ei această creangă face parte dintr-o creangă mai mare, rasa semită (unii neagă ideea de rasă). Pe lângă această creangă mare, mai sunt atâtea altele – și toate își sorb hrana prin milenarul trunchi al omenirii...

- **I.G.**: Inșă această creangă evreiască a arborelui e atât de frumoasă și bogată în roade. Iar roua care îi stropește florile și frunzele sunt lacrimile noastre umane din vremuri furtunoase.

- **E.R.**: Desigur, e adevărat. Inșă, după felul cum gândesc cei ce proclamă prioritatea poporului evreu, concluzia apare altfel. Ei au aerul de a spune că fără această creangă evreiască, arborele n-ar fi ceea ce este, mai mult: existența arborelui e condiționată de existența acestei crengi, ceea ce ar însemna că arborele s-a născut din creangă! Ce fel de logică ar mai fi asta?

- **I.G.**: Glumești!

- **E.R.**: Să mă explic. Sunt și eu evreu și destul de mândru de acest nume. În fața dușmanilor, a „antisemitilor”, îmi păstrez fără teamă, intact sufletul meu evreiesc. Sunt mândru de poporul din care fac parte, de trecutul meu, de strădania sa necurmată. El a contribuit foarte mult la progresul umanității. Totuși, nu proclam prioritatea lui, în această contribuție la înaintarea omenirii. El trebuie să fie modest, să evite orgoliul.

Tânărul discipol nu rămâne nici el dator mentorului său – publicase câteva articole dedicate operei lui Relgis, în anii premergători fascismului și războiului.

„În România, scrie Iosif, Eugen Relgis este aproape un unic militant dârz, neobosit, perseverent, pentru ideea păcii universale și pentru o societate nouă bazată pe mai multă omenie”.

Am reprodus doar câteva elemente care sunt încă de actualitate prin care mentorul și discipolul și-au întrețesut destinele.

În încheiere, trebuie să evoc un gest semnificativ. Într-o seară, timidul Iosif a oferit mentorului său o fotografie pe dosul căreia a scris: „amintire de la un fiu spiritual”.

ȚICU GOLDSTEIN

Ideea să devină faptă!

[...] Umanitarismul nu e o dogmă bună pentru cazuiști ori fanatici. E o concepție vie, adaptată trupului și spiritului omenesc – individului și speciei. E o credință, întemeiată însă pe realități pe care le poate cerceta știința, pe care le poate înfrumuseța arta, pe care le pot valorifica tehnica și economia, pe care le pot înobilă morala și cultura. [...]

Această publicație trebuia să apară de mult. Am căutat zadarnic editorul. Câțiva camarazi, care n-au așteptat îndemnul meu, au venit să-mi dovedească fermitatea credinței lor. Știu că sunt mai mulți, foarte mulți. Ne încrucisăm pe străzi, ne

atingem în săli de conferințe, fără să ne cunoaștem. Paginile acestea sunt ale umanitariștilor din România. Ale celor adevărați! Căci nimic nu e mai lesne decât să te dai drept „umanitarist”. Oare n-am citit în ziarele oligarhice apologia umanitarismului? Oare patrioții spărgători de geamuri și de capete nu recunosc umanitarismul ca o „sublimă religie”? A venit însă vremea să alegem grâul de neghină. Umanitarismul nu poate fi o minge comodă pentru picioarele sportive ale tuturor diletanților. El nu poate fi pavăza vreunei politici. El e apolitic: e chiar antipolitic. Avertizăm de pe acum pe toți acei

care pescuiesc în apele tulburi ale politicii de dreapta și ale celei de stânga: vrem să fim deasupra tabelor, deasupra dogmelor. Lucrăm pentru propria noastră desăvârșire și pentru interesele generale și permanente ale umanității. Omenia se afirmă cu insul: cu tovarășa de viață, cu copilul, cu vecinul, cu trecătorul și își sporește unde, înaintând peste granițe, peste țări, peste mări, pentru a cuprinde planeta în pace creatoare, în solidaritate conștientă.

(Text copertă „Umanitarismul” – Iulie 1928)

